
הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א
רפורמה חדשה
סמל שאלון 022281
מועד ב קיץ תשע"ו 2016

הפתרון נכתב על ידי טל דינר ואורית לשם
מצוות מורי רשת החינוך אנקורי

המורים שפתרו את הבחינה מחכים לכם פה

www.ankori.co.il/ask

1. מקור - הוויכוח על היציאה ל"מרד הגדול" ברומאים

- א. סיבה שגרמה ליהודים למרוד, מתוך הקטע:
- יחס הנציבים לתושבי יהודה: "הנציבים הרומאים הם שליטים כה קשים עד אשר תם כוח סבלכם". הנציבים אשר נשלחו ליהודה מטעם הסנאט הרומי עשקו את העם היהודי. הם גבו מיסים גבוהים מן הנדרש וששללו לכיסם את עודפי המיסים. כמו כן, הם החרימו קרקעות ושפטו שלא בהגינות את תושבי יהודה. למרות התלונות החוזרות ונשנות של תושבי יהודה, מצבם רק הלך והחמיר.
  - השאיפה לחירות: "ואשר לשאיפה לחירות-זו באה מאוחר מדי". היהודים לא השלימו עם אובדן העצמאות של ממלכת החשמונאים ושאפו לחדש עצמאות זו. בנוסף, היהודים מטבע דתם, רואים בכל שלטון כשלטון שאיננו לגיטימי וכבגידה באל.
  - תסיסה משיחית: ככל שהמצב ביהודה הלך והחמיר, כך קמו קבוצות משיחיות בתוך היהדות והתסיסה המשיחית ביהודה הלכה וגברה – "היהודים היו בטוחים שהאל לא ינטוש אותם וישלח בקרוב משיח אנושי אל העם. לכן, הם בטוחים שגם אם המרד יתחיל לפני הגעת המשיח, במהלך המרד ישלח להם האל עזרה.
  - החרפת המתח בין נוכרים ליהודים: ככל שעבר הזמן, הלכה יהודה והתמלאה באוכלוסייה נוכרית. הנוכרים זלזלו ביהודים וביהדות והתגרו ביהודים תושבי יהודה בכוונה תחילה. כאשר היהודים התלוננו על כך לנציבים, העדיפו הנציבים להעלים עין או לתמוך בנוכרים. "הקש ששבר את גב הגמל" היה הסכסוך של יהודים ונוכרים ברחבת בית הכנסת של העיר קיסריה בערב שבת. סכסוך זה הפך לאלים ובמהרה התפשט אל כל יהודה והיווה את אחת מהסיבות לפרוץ המרד.
- ב. שלושה נימוקים נגד היציאה למרד ברומאים על פי נאומו של אגריפס השני הם:
- ברומא לא מודעים למצב הקשה ביהודה ולטענת אגריפס, אם היהודים יפנו אל הקיסר ברומא ואל הסנאט ויציגו את תלונותיהם, הרומאים יעזרו להם לתקן את המצב. ציטוט: "במה חטאו כל הרומאים והקיסר אשר נגדם אתם רוצים לצאת למלחמה? הם אינם יודעים מה מתרחש פה...".
  - לעם היהודי אין יכולת להתמודד מול צבא האימפריה האדיר: "אבות אבותינו, אשר היו גדולים וטובים מאיתנו בעושרם, בכוחם ובאומץ נפשם, לא עצרו כוח לעמוד בפני חלק קטן מצבא הרומאים. ואתם, התחשבו באמת ובתמים לעמוד בפני כל העוצמה שך שלטון הרומאים?".
  - סיבה נוספת שמעלה אגריפס נגד היציאה למרד ברומאים, היא החשש מפני חורבן בית המקדש: "האם כאשר תהיה ידם של הרומאים על העליונה הם יטו לכם חסד ולא ישרפו את עיר הקודש...".
  - קיים חשש ממשי שאם יהודה תמרוד ברומאים, הדבר יפגע בכל היהודים בחבי האימפריה הרומית: "לא עליכם לבד תביאו את הרעה, אלא גם על היהודים היושבים בערים אחרות ובמדינות אחרות, כולם ישחטו בידי אויבינו".

2. חורבן בית המקדש והקמת המרכז ביבנה

א. הסכנות שנשקפו לחברה היהודית בעקבות חורבן בית המקדש נובעות מכך שעיקר עבודת האל הייתה בבית המקדש. עפ"י הדת היהודית הדרך המרכזית לעבוד את האל היא ע"י הקרבת קורבנות אך ורק בבית המקדש. מכאן, לאחר חורבן בית המקדש חשש העם היהודי מפני חוסר היכולת לעבוד את האל.

כמו כן, מבחינה חברתית בית המקדש היה לגורם מאחד לעם היהודי ולתושבי יהודה בפרט בזמן שלושת הרגלים וכעת עם החורבן אין כל גרום מאחד לעם היהודי.

גם הנהגת העם שאבה את סמכותה מתוך בית המקדש והפועלים הגדולים בו, היו מנהיגי העם. כעת, לאחר החורבן נעלמה שכבת הכוהנים ולעם אין מי שינהיג אותו.

למעשה, כל מעמד הצדוקים התפוגג בעקבות המרד. חלקם ברחו עם פרוץ המרד וחלקם נהרגו במהלכו. כעת לא היה מי שינהיג את העם. בנוסף, במהלך המרד ולפניו סבלה החברה היהודית מפיצול בתוכה ומריבוי כתות יהודיות. בסופו של המרד התכנסו כל הכתות והקבוצות בבית המקדש ובמקום להילחם ברומאים, הם נאבקו אחד בשני.

ב. חכמי יבנה התמודדו עם הקשיים הנ"ל במספר דרכים:

- הם הכריזו על בתי הכנסיות (בתי הכנסת) כ"מקדש מעט" נקודה זו אומרת שחלק מקדושת בית המקדש כביתו הנבחר של האל עבר עכשיו אל בתי הכנסת. כעת עיקר עבודת האל התרכזת בבתי הכנסת בלימוד ובתפילות במקום הקרבת קורבנות.
- נאסר על קיום כתות בתוך החברה היהודית וכל מי שלא הצטרף לפרושים הוקע והוצא מהדת היהודית.
- על מנת לפתור את בעיית ההנהגה של העם היהודי, שנעלמה בעקבות המרד, הוקם ביבנה סנהדרין שתפקידו לשפוט את העם היהודי. כמו כן, עולה מעמד חברתי חדש - "מעמד תלמידי החכמים", אשר יהוו תחליף להנהגת הכוהנים ובית צדוק.
- הוחלט על ביצוע של מספר תקנות דתיות שתפקידן אומנם היה דתי אך הן הובילו לאיחוד ולגיבוש היהודים והיהדות, לא רק בגבולות יהודה אלא גם מחוצה לה.

3. מרד בר כוכבא

א. הסיבות למרד בר כוכבא:

- תסיסה משיחית: מצבו של העם תחת הנציבים לאחר חורבן בית המקדש היה קשה פי כמה וכמה לאחר המרד הגדול. היהודים היו בטוחים שבמהרה יגיע מושיע וגואל לעם. לכן, כאשר רבי עקיבא מכריז על בר כוכבא כמשיח העם ממהר לתמוך בו ובמרד נגד הרומאים.
- עושה הנציבים: הנציבים עשקו את תושבי יהודה, הם גבו מיסים מוגזמים, החרימו קרקעות ומכרו יהודים לעבדות.

- יחסי יהודים נוכרים: האוכלוסייה הנוכרית ביהודה נהנתה מתמיכה רומאית כיוון שהיו כוח מקומי ראשוני במידה ויפרוץ מרד ביהודה לכן, הרשו לעצמם הנוכרים לזלזל ולפגוע ביהודים תושבי יהודה.

המרד פרץ בשנת 132 לספירה כאשר היהודים נערכו למרד. במשך מספר שנים הם הצליחו להערים על החיילים הרומאים בזכות מחילות שנחפרו מראש ובזכות ההיכרות המקיפה שלהם את אזור יהודה.

הרומאים אשר מצאו עצמם בעמדת נחיתות נאלצו להזעיק את הלגיון הרומאי שחנה בסורים ואת הלגיון שחנה דרך קבע במצריים. מעניין לציין שהלגיון העשירי שהגיע ממצרים נעלם מעל דפי ההיסטוריה לאחר מרד בר כוכבא ויש היסטוריונים הטוענים שבר כוכבא ואנשיו הצליחו להכחיד ליגיון זה.

לא ברור אם בר כוכבא ואנשיו הצליחו לכבוש את ירושלים אך מספר מטבעות נמצאו ותוארכו לתקופת המרד ועליהם חרוטה הכתובת "שלוש שנים לחירות ירושלים". יש הטוענים שכתובת זו מלמדת על השאיפה של המורדים לכבוש את העיר ולעומתם יש הטוענים שמטבעות אלו הם עדות חד משמעית להצלחת בר כוכבא ואנשיו לכבוש את ירושלים.

בסופו של דבר, הובסו היהודים ע"י הרומאים בקרב שנערך בביתר. סופו של בר כוכבא לא ברור אך חכמי העם ראו בו כמשיח שקר.

ב. תוצאות המרד:

- מבחינה דמוגרפית: לאחר המרד הייתה סכנת קיום ממשית לעם היהודי. רבים נהרגו במהלך המרד ורבים אחרים נמכרו לעבדות. התדלדלות האוכלוסייה ביהודה הובילה לסכנה ממשית להמשך קיומו של העם היהודי. כמו כן כל הקרקעות ביהודה הוחרמו והועברו לידיים נוכריות ומעט היהודים ששרדו ביהודה עברו לחיות בגליל. יהודה עצמה נותרה ללא יהודים.

- מבחינה גיאופוליטית: מדינת יהודה חדלה להתקיים. פרובינקיית יודיאה בוטלה ושמה הוחלף לסוריה-פלשתינה. עם השנים ירד השם סוריה ונשאר השם פלשתינה.

- מבחינה דתית: כעונש על המרד (ויש הטוענים שאפילו עוד לפני המרד) נאסר על היהודים לקיים את מצוות היהדות ובמיוחד את המצוות המילה. כמו כן ירושלים הוסבה להיות פוליס הלניסטית-רומית בשם "אילייה-קפיולינה" ובתוכה הוקם מקדש אלילי לאל יופיטר.

צעדים אלו נועדו למעשה להוביל להיעלמות הדת היהודית, לראשונה בהיסטוריה של העם היהודי, הפכו היהודים למיעוט בא"י והמרכז הרוחני של העם היהודי הועבר ליהדות הגולה בעיקר לקהילת בבל. שינוי שמה של מדינת יהודה נועד לטשטש את הקשר בין העם היהודי לארצו תוך כוונה שעם השנים הדבר ישכח והתמוגג.

4. מקור- היהודים בח'ליפות המוסלמית ובאירופה הנוצרית

א) לפי חוקי האסלאם, היה ליהודים מעמד מיוחד בממלכה המוסלמית. הם היו במעמד משפטי אחיד בכל רחבי הממלכה המוסלמית והייתה להם הגדרה: בני חסות (אהל א-ד'מה). המוסלמים ראו ביהודים כממשיכי מסורת דתית שמקורה בהתגלות אלוהית אמיתית לפני תקופתו של מוחמד. לכן הם זכו להגנת השלטונות ונהנו מחופש פולחן. אולם, לא הוענקו להם כל פריבילגיות (זכויות יתר).

יתרון ל- "בני חסות": השליט הרשה להם לקיים אוטונומיה דתית ומשפטית/חופש פולחן, זכות להתארגן בקהילה נפרדת וזכות לקבל הגנה מן השלטונות. יתרון זה בא לידי ביטוי בקטע בכך שמובטח ליהודים ביטחון ושמירה על רכושם באם יפעלו על פי שהתחייבו לו, ציטוט: "זאת הטלנו על עצמנו ועל בני עדתנו, ולפי זה קיבלנו את הבטחון...".
חסרון ל- "בני חסות": בקטע מופיעים מספר סעיפים מחוקי עומאר המביעים חסרונות לבני החסות:

- אין לשכנע אדם לקבל עליו את הדת היהודית.
- על היהודים להימנע מלבוש שבו עושים שימוש המוסלמים.
- חל איסור על היהודים להחזיק בנשק.

ב) המונח "עבדי האוצר" מבטא את מעמדם המשפטי של היהודים בעיר הנוצרית בימי הביניים. היהודים נחשבו לרכוש המלך ללא קשר לזכויות שניתנו להם. המלך יכול היה לשלול ולהעניק ליהודים זכויות כרצונו. כך למשל הוא יכול היה: לקבוע עבורם אזור מגורים, לגרשם, למסור אותם כמתנה לשליט אחר, להגביל את עיסוקם הכלכלי ואת חופש התנועה שלהם, להחרים את רכושם, למכור אותם לעבדים. בכל עיר היו היהודים כפופים לאדון העיר וזכו להגנתו, ומעמדם נוסח בצווים מיוחדים-כתב זכויות שהעניק להם.

המונח ניתן על מנת למשוך יהודים (שהינם בעלי מקצועות, קשרים, סוחרים ובעלי כסף) אל העיר כדי לפתחה ובכך להבטיח כי לא ייפגעו ע"י אנשי העיר, שכן הם רכוש המלך. אם היה קורה הדבר היו נענשים. בתחילה המונח היה חיובי אך עם השנים הפך לשלילי.

היהודים חיו באזורים נפרדים בעיר, שהיו רחוקים מהמרכזים התרבותיים, הכלכליים והדתיים. קיומם הנפרד של היהודים נבע מהרצון של השליט להעניק להם הגנה מפני התושבים הנוצריים שהתנכלו להם מסיבות דתיות (האשמת היהודים במותו של ישו) וכלכליות (שכן הם יכלו להתפרנס בקרבם ואף קיבלו פריבילגיות ללא מאבק). גם הכנסייה הנחתה להפריד את היהודים מהתושבים הנוצריים וזאת על מנת להשפילם ולהעמיד את היהודים על טעותם בכך שדחו את ישו ואת הנצרות.

5. בגדד

- א. השיקולים שהשפיעו על בחירת בגדד לבירת הח'ליפות המוסלמית:
- שיקול פוליטי: שליטי בית עבאס ביקשו להתרחק מדמשק שהייתה הבירה הקודמת ומאזור חצי האי ערב, אשר שם שכנה ח'ליפות בית אומיה ועיקר תמיכתה של ח'ליפות זו הייתה בדמשק. שליטי בית עבאס ביקשו לכונן את מרכז הח'ליפות שלהם במקום שבו מאוכלסים מוסלמים חדשים אשר היו לגרעין השושלת החדשה ויכלו לסמוך על תמיכה מתמשכת מצידם.
  - שיקול כלכלי: המעבר מדמשק לבגדד כבירת הח'ליפות הושפע משגשוג כלכלי. במפרץ הפרסי הלך והתפתח צי סוחר והמסחר הגיע להיקפים בין לאומיים. כתוצאה מכך מוצרים מכל רחבי הח'ליפות זרמו אל כל בגדד הבירה. יש לציין את הקרבה אל נהרות הפרת והחידקל שאפשרו הגעתה של אספקה רבה אל העיר, כלומר מיקומה של בגדד בקרבת נהרות המשמשים כנתיבי מסחר השפיעה על בחירתה כעיר בירה.
  - שיקול חברתי: לפני הקמת הח'ליפות, היה ארגון שבטי ערבי בערים המוסלמיות שהתבסס בין היתר על קשרי דם. ארגון זה החל להתדלדל והמוסלמים החדשים שלא היו ממוצא ערבי תפסו את מקומם בח'ליפות העבאסית, אשר ישבה בבגדד.

ב. הגורמים שסייעו לפריחת התרבות והמדע בבגדד:

- העיר בגדד הייתה עיר מסחר מרכזית ועל כן גם קום מפגש לתרבויות ורעיונות ממקומות שונים בממלכה.
- בתקופת השושלת העבאסית נדרשו אנשיי הממשל בחצר הח'ליפות להיות אנשיי רוח משכילים ובעלי ידע נרחב, כך ששושלת בית עבאס תומכת בשכבה של אנשים משכילים בתקופתה.
- בתקופת השושלת הבויהית זוכה בגדד לפריחה תרבותית מחודשת כאשר שליטתי שושלת זו תמכו בכל צורה של אומנות ומדע.

ביטויים:

- בימיו של הח'ליף הארון א-ראשיד הוקם בבגדד בית חולים והמדענים הערבים החלו לחשוב על הגורם למחלות באמצעות ניסויים ופעולות מחקר שונות.
- הח'ליף אל מאמון שייסד בבגדאד, בשנת 830, את "**בית אלח'כמה**" (בית החוכמה) אשר שימש גם כספרייה וגם כמוסד לתרגומים, ובנוסף היה בו מצפה כוכבים שם פעלו אסטרונומים ואסטרוולוגים.

6. ההנהגה והקהילה היהודית בעולם המוסלמי

א) הגאונים נתפסו בעיני הציבור כמנהיגי הקהילות בגולה ועסקו בכל ענייני הקהילה כגון הוראה, פסיקה, הלכה ושיפוט. הם מינו תלמידי חכמים לדיינים והיו מסכמים את דיוני הישיבות. בסמכותו של כל גאון הייתה הסמכות לגזור עונשי גוף, הטלת חרם ומאסר.

הגאונים סייעו לחיזוק הקשר בין המרכז בבבל ובין הקהילות היהודיות שהיו בח'ליפות המוסלמית ע"י כך שהם נדרשו לענות על שאלות ותשובות שנשלחו ע"י יהודים מרחבי הממלכה. כמו כן פעמיים בשנה נהגו היהודים פשוטי העם אשר היו עסוקים רוב השנה בחיי היומיום להגיע אל הישיבות הגדולות ושם יכלו לא רק לשבת וללמוד תורה אלא גם להצטרף לדיוני החכמים בענייני משפט והלכה. כך התחזקה השליטה של הגאונים בקהילות היהודיות המפוזרות.

ב) ראש הגולה היה המנהיג של כלל יהודי הגולה ובתפקיד זה כיהן ראש קהילת בבל. ראש הגולה היה דמות מכובדת, מוערכת ואפילו נערצת הן ע"י היהודים והן ע"י הח'ליפים המוסלמים.

תפקידו של ראש הגולה:

- היה אחראי לגביית מיסים

- מינה דיינים והעניש את אלו שסירבו לקבל את מרותו
- למרות של הוכר כשופט עליון, נהגו הדיינים להיוועץ בראש הגולה בענייני משפט רבים.
- אחראי למינוי של תלמידים מצטיינים מהישיבות לדיינים בקהילות.
- אחראי למינוי תפקידי הפקידות השונים בתוך הקהילות היהודיות
- אחראי על שמירת הדת, המצוות וענייני אישות.

7. מקור- היהודים בח'ליפות המוסלמית ובאירופה הנוצרית (ראה תשובה על

שאלה 4)

8. הקהילה היהודית באירופה הנוצרית

א) שתי תקנות של ההנהגה היהודית באירופה הנוצרית:

עיכוב תפילה- מי שחש עצמו נפגע ממעשה מסוים, היה רשאי להניח ידו על סידור התפילה או לשבת על מדרגות ארון הקודש ולהפסיק את התפילה או את הקריאה בתורה, עד שתיבדק תלונתו על מנת לתקן העוול שנגרם לו. בהמשך הוגבל השימוש באמצעי זה ונקבע מתי ובאיזה מקום בתפילה מותר או אסור להתעכב.

חרם היישוב- תקנה כלכלית באופייה, שמטרתה למנוע כניסה של אדם חדש לקהילה וזאת כדי למנוע תחרות כלכלית. התקנה אוסרת על אדם להתיישב במקום כלשהו מבלי להשיג את הסכמת בני המקום. התקנה מבטאת את רצונם של בני המקום לשמור על צביונו במיוחד ולמנוע ממהגרים חדשים להתיישב במקום. נימוק נוסף הוא הרצון למנוע מאנשים, שלא השקיעו מכוחם

ולעיתים מכספם בפיתוח המקום, ליהנות ממנו ללא רשות. תקנה זו מזכירה את תביעתה של הגילדה של בעלי המלאכה למנוע כניסה אליה.

המערופיה: מתן מונופול לאחד (או אחדים) מבני הקהילה לסחור בתחום מסחר מוגדר או עם לקוחות נוכריים מסוימים. תקנה זו נועדה למנוע תחרות כלכלית ומתח חברתי בין יהודים ליהודים אחרים בקהילה היהודית. מערופיה, פירוש, הלקוח הקבוע של יהודי אחר, והתקנה קובעת שעם לקוח כזה אסור לפתח קשרי מסחר. המערופיה הייתה סוג של קניין ולעיתים עברה בירושה או נמכרה לאחר.

אמצעי האכיפה של ההנהגה היהודית באירופה הנוצרית

- קנסות- על מי שלא שילם מיסים, שיקר, רימה.
- מאסר- היה בית מאסר.
- עונש גופני- מלקות- יש בהכאה גם אלמנט של כאב, בושה והשפלה.
- חרם- לא דיברו עימו ועם ילדיו, לא אפשרו להם להיכנס לבתי ספר, יש בחרם מעין משמעות מנטאלית שגם בשמיים כועסים עליו.
- כריתת איברים ועונש מוות- כל אלו ננקטו, תלוי בחומרת המעשה או אם הסנקציה הקודמת לא הביאה לידי אכיפת החלטותיהם. השימוש בעונש זה היה חריג, אך התקיים בספרד.

(ב) שני ביטויים למתיחות בין היהודים ובין התושבים הנוצרים בעיר פראג:

- בשנת 1400 המלך וצלאב ה-4 הוציא להורג כ-80 איש מהקהילה היהודית באשמה שקיללו את ישו.

- גירוש יהודי פראג בשנת 1541 ע"י המלך פרדיננד ה-1: בשנה זו חותם המלך פרדיננד ה-1 על צו לגירוש מיידי של יהודי פראג לפולין תוך שהם גם סובלים ממעשי פוגרום ושוד. הדבר נבע מכך שאזרחי פראג, בעיקר העשירים, האשימו את היהודים בשורה של עבירות כגון: ריגול עבור התורכים, עיסוק לא חוקי במטבעות, אחריות לשריפה הגדולה בית הארכיון שבו נשרפו מסמכים חשובים של אזרחי פראג שפירטו את הפריבילגיות שלהם. שתי סיבות למתיחות זו:

- שנאה עמוקה של היהודים על רקע דתי.
- שנאה על רקע כלכלי בשל עיסוקם של היהודים בהלוואה בריבית, כניסתם של יהודים למקצועות המלאכה והמסחר- דבר שפגע בפרנסתם של תושבי העיר.

9. אישים בולטים בקהילה היהודית בפראג

(א) התרומה של מרדכי מייזל לביסוס הקהילה היהודית בפראג:

מרדכי מייזל היה יהודי עשיר ומפורסם מאוד שביהודי פראג. מייזל נולד למשפחה ותיקה בפראג, שהתגוררה ברובע היהודי כ-200 שנה. היו לו קשרים מצוינים בחצר המלכות ובארצות אחרות, והוא פעל רבות לקידום הקהילה. מייזל נודע כנדבן וגילה אחריות כלפי הקהילה היהודית כולה. הוא העניק הלוואות ללא ריבית לעניים, תמך כספית בקהילות יהודיות חלשות וברובע היהודי של פראג, ואף ברבנים שונים שטרם קיבלו כתב מינוי לרבנות. הוא פעל רבות להתפתחותה של הקהילה היהודית בפראג, אך תמך גם בקהילות היהודיות שהיו מחוץ לפראג. הוא תרם כספים רבים למוסדות הקהילה השונים בפראג, הוא נתן הלוואות ללא ריבית לעניים ולנזקקים. הוא תמך גם בקהילות היהודיות החלשות שהיו מחוץ לפראג. מייזל בנה באזור היהודי בפראג בתי מרחץ, מקוואות, בתי כנסת ("בית הכנסת הגבוה" ב-1568 ובית הכנסת על שמו- "בית הכנסת מייזל" ב-1592), בתי חולים ושיבות ועוד. מייזל דאג לחתן את בנות העניים בפראג, ודאג לכך שלא יימצאו משפחות ללא ארוחת חג בשבתות ובחגים.

(ב) העמדה של המהר"ל מפראג בשאלת קיומו של העם היהודי בגולה :

עם ישראל אינו רשאי לנקוט שום אמצעי כדי שלנות את מצב הגלות, לא להתערבב בין הגויים ולא לעלות לארץ ישראל לפני הגאולה. המהר"ל טען שעל היהודים להיבדל מהחברה הלא יהודית, הוא סבר כי אם העם יתערבב עם הגויים או יעלה לארץ ישראל זה יגרום לאובדנם. המהר"ל סבר שהמצב של רדיפת ישראל היא מכיוון שהוא אלוהי. עם ישראל אינו שייך לעולם הזה כמו שהאלוהות אינה שייכת לעולם הזה. לטענתו העם היהודי הוא רוחני בניגוד לשאר העמים שהם גשמיים. כשם שהאלוהים הוא נבדל מהעולם הזה גם עם ישראל צריכים להיות נבדלים מהעולם הגשמי, ומהסדר הפוליטי לאומי של שאר העמים. המהר"ל טען שמקומו הטבעי של עם ישראל הוא בארץ ישראל בשלטון עצמי.

פרק שני - לאומיות וציונות

10. פעילות התנועות הלאומיות באירופה והתנועה הציונית

(א) נקודות דמיון בין התנועה הציונית ובין התנועות הלאומיות באירופה :

- השפעת התנועות הלאומיות באירופה : התעוררות הלאומיות באירופה לא קרתה ביום אחד. זהו תהליך שהתרחש בכל מדינה בקצב שלה. יחד עם זאת, הושפעו מדינות ועמים שונים מתהליכי הלאומיות שהתרחשו סביבם. כך למשל ניתן לראות בקטע המקור הראשון כיצד התנועות הלאומיות באירופה השפיעו על התנועה הלאומית היוונית : "זה זמן רב נלחמים עמי אירופה למולדת ודרור! הם קוראים אתכם ללכת בעקבותיהם".

השפעת התנועות הלאומיות באירופה היוותה גם גורם משפיע על התנועה הציונית ועדות לכך ניתן לראות בקטע המקור השני : "התהוותה של ריבונות חדשה אין בה כלום מהמגווח או הבלתי אפשרי, הן בימינו אלה חזינו זאת אצל עמים אחרים".

- נקודת דמיון נוספת בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה ניתן לראות בחשיבות תנועת ההשכלה כחלק מתהליך ההתעוררות הלאומית. תנועת ההשכלה באירופה דגלה בכך שעל האדם להעמיד את עצמו במרכז במקום האל. אמנם המשכילים אינם כופרים בקיומו של האל ובחשיבות הדת אך טוענים שעל כל אדם לקחת אחריות על עצמו ולא לתלות את גורלו אך ורק באל. כך טענו גם המשכילים היהודים שעל היהודים להתחיל לקחת אחריות על עצמם ועליהם להפסיק לחכות למשיח ולהתחיל לדאוג למקומם בעולם.

ע"מ לקדם את רעיון הלאומיות ניתן לראות בשני קטעי המקור שתי דרכי פעולה שונות.

בקטע המקורה הראשון מציע הנסיך היווני איפסילנטי להשתמש בכוח ולא להסס להשתמש בכלי נשק ע"מ להשיג את הלאומיות ואת העצמאות: "תרועת החצוצרות וצלילי הנשק קוראים אתכם אל הקרב...". לעומת זאת, הרצל לא רק שאינו תומך במאבק אלים אלא אפילו מתנגד לו ומאמין שהלאומיות היהודית תשיג את מטרותיה רק בדרך של מגעים דיפלומטיים ובאישור מעצמות העולם: "זוהי שאלה לאומית, וכדי לפתור אותה עלינו לעשותה תחילה לשאלת עולם מדינית הטעונה הסדר במועצת עמי התרבות."

(ב) שני גורמים שעיכבו את מימוש מטרות המאבק הלאומי:

איטליה:

- האפיפיור: מדובר באיש דת בעל כוח והשפעה. המאבק לאיחוד איטליה נשא אופי חילוני ואילו האפיפיור רצה שאיטליה תהיה בעלת אופי דתי קתולי. כמו כן הוא לא רצה לאבד את מדינת האפיפיור, שטח גדול השייך לו ואשר הניב עבורו מיסים.

- צרפת ואוסטריה: צרפת התנגדה לסיפוח מדינת האפיפיור ומנעה את איחוד איטליה, דבר המתבטא בתמיכתה באפיפיור ובמניעת איחוד איטליה הכולל את מדינת האפיפיור. אוסטריה הייתה מעצמה חזקה גם כן שרצתה להמשיך ולשלוט באיטליה ואף דיכאה באכזריות את המאבק של תנועת "הקרבוני".

גרמניה:

- פיצול גרמניה: גרמניה הייתה מפוצלת ל-30 נסיכויות, היה קושי רב באיחוד הנסיכויות למטרת המאבק הלאומי, כמו גם הקושי ש הנסיכויות לוותר על עצמאותן.

- צרפת ואוסטריה: צרפת שלטה באזור דרום גרמניה ואוסטריה באזור צפון גרמניה. שתי המעצמות התנגדו לקיומה של מדינה גרמנית מאוחדת וחזקה מחשש שהדבר יפגע בכוחן.

יוון:

- נחיתות צבאית: היוונים היו חסרי ניסיון צבאי ונחותים מבחינת כושר לחימה וכלי נשק לעומת האימפריה התורכית ששלטה בשטחה.

- מצרים: שליט החסות המצרי של הסולטאן התורכי, שמו מוחמד עלי, סייע רבות לצבא התורכי בלחימה מול היוונים וכבש בחזרה את רוב השטחים שנפלו בידי המורדים היווניים.

- אי תמיכה ממערב אירופה: למרות שהובטח לפולנים סיוע מצד מדינות מערב אירופה, העזרה המובטחת לא הגיעה והדבר הכשיל את הסיכוי של הלאומנים הפולנים.
- כישלון המרידות ב-1830 ו-1863: בשנים אלו נעשה ניסיון למרוד ברוסים ששלטו בפולין. רוסיה דיכאה באלימות את המרידות של העם הפולני, דיכוי שכלל הוצאות להורג והגליה. בנוסף, שטחי קרקע נרחבים הוחרמו על ידי הרוסים והאוניברסיטאות בפולין נסגרו.

11. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות ולצמיחת התנועה הציונית:

(א) שניים מן הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות במאה ה-19:

עד תחילת המאה ה-19, עמים רבים באירופה חיו תחת שלטון זר ונטולי זכויות. במאה ה-19, הוקמו תנועות לאומיות, אשר תפקידן היה לגבש את הרעיון הלאומי, ללכד את העם, לכוון, להוביל ולסחוף את העם למאבק שבסופו תהיה להם מדינה עצמאית. הקמת התנועות הלאומיות באירופה החלה בעקבות הופעתם של הגורמים הבאים:

- רעיונות/תנועות ההשכלה: באמצע המאה ה-18 קמו מספר הוגי דעות שהביאו לעולם רעיונות חדשים, רעיונות של קידמה, והם זכו לכינוי "תנועת ההשכלה" ובניהם אנשים כגון ג'ון לוק ותומאס הובס. אנשים אלה טענו שיש לעשות שימוש בתבונה, יש להטיל ספק, לא כל דבר שהכומר אומר צריך להסכים לו, בני האדם נולדו חופשיים ושווים והם יכולים לשנות את המציאות שבה היא חיים. תנועת ההשכלה טענה שלכל בני האדם יש זכויות טבעיות (חופש, חירות, קניין), כמו כן, השליט צריך לדאוג ולספק זכויות אלו ואם הוא איננו עושה זאת אז צריך ואף מוצדק למרוד בו על מנת לזכות בזכויות הטבעיות. כאשר העמים שהיו תחת שלטון זר וחסרי זכויות נחשפים לרעיונות ההשכלה, הם מבינים שהם זכאים לזכויות ולמדינה משלהם. הם הבינו שכדי להשיג מטרות אלו הם חייבים להקים תנועה שתנהל את המאבק, תכוון אותו ותסחוף את העם למאבק שסופו מדינה עצמאית בעלת זכויות.

- רעיונות/תנועות הרומנטיקה: מספר שנים לאחר הופעת תנועת ההשכלה, מופיעה תנועה חדשה בשם 'הרומנטיקה'. בניגוד לתנועת ההשכלה ששמה דגש על התבונה, תנועת הרומנטיקה שמה דגש על הרגש והדמיון. הרעיון המרכזי של תנועה זו הוא "שיבה אל העבר", כלומר בעבר היה טוב יותר. על מנת לחזור אל העבר היפה והטוב, תנועת הרומנטיקה מעודדת את השימוש בסיפורים, בסמלים, בגיבורים, בשירים ובכל דבר אשר מעורר כמיהה וגעגוע אל העבר. למשל, בעבר היה העם היווני חלק מאימפריה חופשית שעמים רבים חיקו את תרבותה. אולם, בתחילת המאה ה-19 העם היווני נתון תחת שלטון זר ומרגע שמתעורר רצונו לחזור אל העבר, הוא מבין שכדי שזה יקרה הוא צריך להקים תנועה לאומית שתסייע לשחרורו.

- המהפכה האמריקאית : במאה ה-18 חיים 2.5 מליון מתיישבים ממדינות שונות בחלקה המזרחי של יבשת אמריקה, ב-13 מושבות תחת שלטון בריטניה. על מנת לממן את קופתה המתרוקנת של בריטניה, השלטון הבריטי מטיל על המתיישבים מיסים אך המתיישבים לא זוכים לייצוג בפרלמנט הבריטי. בשנת 1775, עול המיסים גובר, בין היתר מוטלים מס הבול ומס התה ולמרות דרישת המתיישבים לייצוג בפרלמנט, הבריטים ממשיכים למנוע מהם זכות זו. ב-1775 פורצת מלחמה בין המתיישבים לבריטניה אשר נמשכת 8 שנים, כאשר במהלכה, ב-4 ביולי 1776 מכריזים המתיישבים על עצמאות ועל מדינה ושמה ארה"ב. בסופו של דבר, מאבק זה הצליח ובריטניה עוזבת את אמריקה. כאשר עמים באירופה קוראים ושומעים על עם שלא קיבל זכויות, שמרד והצליח באמצעות מאבק לזכות בעצמאות ובזכויות, הם מקבלים השראה, אם הם יכולים אז גם אנחנו יכולים, וכדי להקים מדינה הם מבינים שעליהם תנועה לאומית.

- המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון : עד שנת 1789, החברה בצרפת מחולקת למעמדות, כל מעמד מקבל ייצוג שווה למעמד אחר ב-'אסיפת המעמדות', דבר שמבטיח את כוחם של מעמד האצולה והכמורה. בזמן ששני מעמדות אלה מהווים כ-2% מהעם ובעיקר יש להם זכות של פטור ממיסים, המעמד השלישי (איכרים, פועלים, בורגנים) מהווה כ-98% מהעם והם בעיקר אלו שנושאים בנטל המיסים. כאשר עול המיסים גבר, וכך גם הרעב והאבטלה, פונה המעמד השלישי למלכה מארי אנטואנט כדי שתפתח את מחסני המזון ובתשובה המבטאת את אטימות חצר המלוכה היא אומרת "אם אין לחם, שיאכלו עוגות". באוגוסט 1789 מחליט המעמד השלישי למרוד, הוא מפזר את אסיפת המעמדות ומקים את האסיפה הלאומית שבה מבטלים זכויות היתר, מבטלות המעמדות והעם מקבל זכויות. כאשר עמים רואים שהמאבק של העם הצרפתי הצליח ושהם זכו לזכויות, הם מקבלים השראה, אם הם יכולים גם אנחנו יכולים, ומחליטים להקים תנועת לאומית אשר תפעל להקמת מדינה. בתחילת המאה ה-19 יוצא נפוליאון למסע כיבושים באירופה, שבמהלכו הוא מבקש להפיץ את סיסמת המהפכה "חירות, שוויון, אחווה". עמים שהיו תחת שלטון זר חשבו שנפוליאון יגיע וישחרר אותם אך בפועל הוא השאיר בשטחם את צבאו, גבה מהם מיסים והם הבינו שהם בעצם החליפו שליט אחד בשליט אחר. הם הבינו שעצמאותם תלויה בהם בלבד ולכן הקימו תנועה לאומית שתפעל להקמת מדינה משלהם. הרגש הלאומי של העמים הכבושים התעורר וגרם להם להתאחד בדרישתם לחירות לאומית.

- המהפכה התעשייתית : לגורם זה, יש שתי השפעות שתרמו להקמתן של תנועות לאומיות. ראשית, בתחילת המאה ה-19 ישנן התפתחויות טכנולוגיות שונות שבעיקרן התפתחות מנוע הקיטור. בעקבות כך, נסללות מסילות רכבת ברחבי אירופה ובנוסף מתפתחות מכוונות דפוס ומוקמים עמודי טלגרף. כל אלו מסייעים להעביר מסרים של שחרור ומאבק ממקום למקום ובזמן קצר, כאשר הדבר אף מתאפשר הודות להנחלת החינוך להמונים וידיעת קרוא וכתוב. שנית, בעקבות ההתפתחויות הטכנולוגיות, ישנו מעבר של אוכלוסיית הכפרים אל העיר, שנקרא "תהליך העירור". בעבר, האיכר עבד על חלקת אדמה, שילם מס לאציל, חזר לביתו ואל התא המשפחתי המלוכד. בעקבות שימוש במנוע, כבר לא היה צורך בכפר בידיים עובדות ואנשים עברו אל העיר כדי למצוא עבודה במפעלים. השכר במפעלים היה נמוך מאוד, תנאי העבודה קשים, אין יחסי עובד מעביד, כל המשפחה נאצלה לצאת לעבודה ואנשים הרגישו תחושת בדידות, ניכור ואי-

שייכות. כדי לפצות על כך הם חיפשו מוקד שייכות ואת זה סיפקה הלאומיות באמצעים משותפים כגון מוצא, שפה, תרבות והיסטוריה.

- תהליך החילון : עד לחדירת רעיונות תנועת ההשכלה, לדת הנוצרית ולכנסייה היה מקום מרכזי בחייהם של האוכלוסייה. אבל, כאשר הופיעו רעיונות ההשכלה, הם הטילו ספק בכנסייה וברעיונותיה וכך האוכלוסייה באירופה החלה לאט לאט להתנתק מהשפעת הכנסייה (עדיין נשארו נוצרים מאמינים). וכך, נוצר לאוכלוסייה צורך של שייכות, חלל ריק, ואת החלל הזה מילאה הלאומיות באמצעות דגש של מוצא משותף, שפה, תרבות והיסטוריה (תהליך החילון מסביר מדוע הדת היא לא גורם מאחד).

(ב) גורם ייחודי אחד שהשפיע על צמיחת הציונות לתנועה לאומית :

האמנציפציה וכישלונה : אמנציפציה משמעותה שוויון זכויות. היהודים ברחבי אירופה הופלו לרעה בכל הקשור לחיים החברתיים והכלכליים. במדינות רבות ועל פי חוק, היה אסור ליהודים ללמוד באוניברסיטאות, לגור במרכזי הערים, לעסוק במקצועות חופשיים (רופא, רואה חשבון, עיתונאי ועוד) ובמקצועות ציבוריים (פקידים ציבוריים, קציני צבא ועוד). המדינה הראשונה שהעניקה ליהודים אמנציפציה היא צרפת ואחריה עשו כך גם מדינות נוספות. ואולם, למרות שעל פי חוק היהודים שווים, בפועל החברה דוחה אותם, שונאת ומקנאת בהם על הצלחתם. כאשר היהודים מבינים שהאמנציפציה כפתרון למצבם, נכשלה, הם מבינים שעליהם למצוא פתרון אחר, אולי מדינה, וכדי לממש פתרון זה עליהם להקים תנועה לאומית משלהם. - אנטישמיות מודרנית וביטוייה : במשך מאות שנים התקיימה שנאת ישראל המבוססת על סיבות דתיות (היהודים הם שאשמים במותו של ישו ומכיוון שהם דחו את הנצרות). אבל, ליהודים נותר עוד פתח למחילה ולחזרה בתשובה. אם הם יתנצרו, ייסלח להם והם יוכלו להשתלב בחברה. במאה ה-19 מתפתחות תיאוריות "מדעיות" המסבירות את שנאת ישראל שלא על רקע דתי. זוהי האנטישמיות המודרנית ולפיה, גם אם היהודי יתנצר הוא עדיין יישאר יהודי. מדובר בתת-גזע, באדם בעל תכונות שליליות אשר מועברות בגנים מדור לדור. לקראת סוף המאה ה-19 מופיעים הרבה מאוד אירועים אנטישמיים אשר ממחישים ליהודים עד כמה שונאים אותם (פוגרום סופות בנגב, הפרוטוקולים של זקני ציון, גירוש יהודי מוסקבה, משפט דרייפוס, עלילות, פוגרום קישינב ועוד). כאשר היהודים מבינים שהם צריכים פתרון אחר למצבם, אולי פתרון בדמות של מדינה, ועל מנת להקים מדינה יש להקים תנועה לאומית.

שניים מהקשיים הייחודיים של התנועה הציונית בראשית דרכה :

- **טריטוריה** - התנועות הלאומיות פעלו מתוך השטחים שישבו עליהם ולא היו צריכים לעבור למקום חדש ולא מוכר. לעומתם, התנועה הציונית פעלה למעבר לשטח חדש (א"י) כאשר העם היהודי מפוזר בשטחי הגלות ורובו מעולם לא ביקר בשטח זה וארץ היעד (ארץ ישראל) רחוקה מהם ונתונה תחת שלטון זר. עובדה זו גרמה לקושי בהפצת הרעיון הציוני ובאיחוד היהודים למען מטרות התנועה הציונית.

- **שוני תרבותי ופיזור האוכלוסייה** - העם היהודי היה מפוזר בין כל העמים בעוד שהעמים האחרים היו מרוכזים במולדתם שלהם. גם עובדה זו גרמה לקושי בהפצת הרעיון הציוני ובאיחוד היהודים למען מטרות התנועה הציונית. בנוסף, העובדה כי ישנו שוני תרבותי/לשוני היווה מכשול בדרך לפעילות של אחדות בין היהודים השונים.

12. התפתחות התנועות הלאומיות

(א) שני שינויים שיצרה הלאומיות המודרנית במפה המדינית של אירופה:

- התפרקות האימפריות: במפה הפוליטית של 1815, מופיעות אימפריות כגון האימפריה העות'מאנית, הקיסרות הרוסית וממלכת פרוסיה, לעומת זאת, במפה הפוליטית של 1920 שלאחר מלחמת העולם הראשונה, כל אותן אימפריות מתפרקות.
- הקמתן של מדינות חדשות: במפה הפוליטית של 1815 ישנם עמים רבים שאינם עצמאיים ושחיים תחת שלטון זר. לעומת זאת, במפה הפוליטית של 1920, קמות מדינות עצמאיות חדשות כגון בולגריה, יוון, אלבניה ועוד.

השינויים בחברה בעקבות תופעת הלאומיות:

- היחלשות הדת: אם לפני הופעת תופעת הלאומיות, היה לדת הנוצרית ולכנסייה מעמד, משמעות וחשיבות עבור הפרט, הרי שלאחר שהלאומיות מופיעה, הדת והכנסייה מאבדות את חשיבותן בעבור הפרט כיוון שהלאומיות היא בעלת מאפיינים חילוניים. הפרט ימשיך להיות נוצרי באירופה אך הוא יראה בכנסייה כמקום המהווה מקור שייכות נמוך מבעבר. מקום המדינה: אם בעבר הפרט הזדהה עם מקום מגוריו וראה עצמו כשייך למקום ממנו בא (אדם שגר בסיציליה רואה עצמו סיציליאני), הרי שעם תופעת הלאומיות הפרט ירגיש שייכות למדינה אליה הוא שייך (האדם הגר בסיציליה יראה עצמו כאיטלקי).

(ב) שינוי אחד בתחום ההתיישבותי:

עד תחילת העלייה הראשונה, ארץ ישראל הייתה מיושבת בעיקר בערים ערביות (עזה, רמלה ועוד), ערים מעורבות (ירושלים, חברון, צפת, טבריה שאף נקראו "ערי קודש"). בארץ היו רק שתי נקודות התיישבות יהודיות והן מקווה ישראל ופתח תקווה (פ"ת הייתה המושבה הראשונה). בימי העלייה הראשונה והשנייה הוקמו בארץ עשרות מושבות, בנוסף עיר עברית ראשונה. ההישג הגדול של עליות אלו הינו כפול: ראשית, עשרות ישובים עבריים הוקמו, דבר שלא היה קודם לכן.

שנית, ישובים אלו לא הוקמו במקום אחד אלא היו פזורים בכל רחבי הארץ (הגליל העליון- מטולה, בקעת הירדן - דגניה, מישור החוף - זיכרון יעקב, השרון - כפר סבא). עובדה זו יצרה היאחזות רחבה על הקרקע וכך תשתית של ישובים יהודיים בעלי רצף טריטוריאלי אשר יוקמו בשנים הבאות. בתקופה זו הוקמה התיישבות חדשה ושמה: הקבוצה: צורת התיישבות שיתופית שהוקמה בימי העלייה השנייה, והראשונה היא דגניה (1907). עולי העלייה השנייה שלא מצאו עבודה ושרצו לעבוד את הארץ באופן עצמאי פנו לעזרתו של ארתור רופין מן המשרד הארצישראלי שסייע ברכישת אדמות המקום. אורח החיים בקבוצה היה חילוני, הרכוש היה

משותף, החלטות התקבלו בהצבעה, כל אחד נתן כפי יכולתו וקיבל על פי צרכיו. העבודה והשמירה בקבוצה נעשו ע"י היהודים בני המקום.

שינוי אחד בתחום החברתי-פוליטי:

בימי העלייה הראשונה לא היו בארץ מפלגות פוליטיות ומסגרות חברתיות. בתקופת העלייה השנייה, הוקמו שתי מפלגות: הפועל הצעיר (1905) ופועלי ציון (1906) והוקמו מסגרות חברתיות כגון הסתדרות פועלי הגליל, הסתדרות פועלי יהודה, הסתדרות פועלי השרון ועוד.

המפלגות והמסגרות החברתיות נועדו לשפר את מצבם של הפועלים בארץ ישראל. עיקר פעילותם הייתה בהקמת מטבחים ציבוריים, מתן הלוואות, סיוע במציאת עבודה, הוצאה לאור של עיתונים.

שינוי אחד בתחום הביטחוני:

בימי העלייה הראשונה לא קיימות בארץ מסגרות ביטחוניות עבריות. מי ששומר במושבות הם הערבים, דבר המביא לכך שמפעם לפעם הם גם גונבים מהמושבות, מתנכלים ליהודים והדימוי של היהודים בארץ הוא שלילי, הם נתפסים כפחדנים, ככאלו שאינם יכולים להגן על עצמם וכחלשים. בימי העלייה השנייה מוקם לראשונה ארגון שמירה עברי ושמו "בר-גיורא" (1907): * ארגון בר-גיורא: ארגון זה הוקם ע"י 11 חברים, בראשם ישראל שוחט וביניהם גם יצחק בן-צבי שהיה נשיא מדינת ישראל. אנשים אלו, עלו מרוסיה והיה להם שם ניסיון בהגנה על ישובים של יהודים מפני פוגרומים. מטרתם הייתה כפולה: ליצור לראשונה כוח שמירה עברי ולדאוג לפרנסת חבריהם. כאשר ארגון בר גיורא גדל הוא שינה את שמו לארגון "השומר" (1909) המממש מספר ערכים ציוניים:

- כיבוש העבודה: אבי דת העבודה הוא א. ד. גורדון. הוא טבע את המשפט "בעבודה לקינו, ובעבודה נירפא". כלומר, הוא טוען שהעם היהודי שכח מה היא עבודה יצרנית ועבודת אדמה. אם אנו רוצים שהארץ תהיה שלנו, עלינו לעבוד את האדמה וכך להיקשר אליה וזאת לא נוכל לעשות אם הערבים יעבדו במקומנו. השומר מממש ערך זה בכך שהוא חייב את המושבות שתתקיים בהן עבודה עברית כתנאי לשמירתו במקום.

- כיבוש השמירה: רעיון זה מבקש להעביר את השמירה בישראל מידיים ערביות לידיים עבריות וכך גם נוכל לשפר את הדימוי של היהודי. השומר אימן את חבריו בהגנה עצמית, הם למדו לרכב על סוסים ולעשות שימוש בנשק, בנוסף הם התלבשו כמו ערבים (לבשו כאפייה, גידלו זקן) כל זאת על מנת להיות דומים לערבים החזקים ואף לקבל מהם כבוד והערכה. ואכן, בזכות פועלם נוצר דימוי עברי חדש שם יהודי חזק, היודע להגן על עצמו. בזכותו שונה הדימוי של היהודי ולא עוד "בני מוות".

- כיבוש האדמה/הקרקע : רעיון זה מבקש להקים בארץ כמה שיותר נקודות התיישבות יהודיות. חברי השומר הקימו בעצמם ישובים כגון כפר גלעדי ותל עדשים.

13. הישוב היהודי בזמן מלחמת העולם הראשונה

א) שתי מטרות של ג'מאל פחה במדיניותו כלפי היישוב היהודי :

- **ניצול כלכלי** : ג'מאל פחה רצה לנצל את היישוב היהודי מבחינה כלכלית לטובת מאמץ המלחמה התורכי.

- **מניעת ריגול לטובת רוסיה ובריטניה** : תורכיה לחמה ברוסיה, ומכיוון שמוצאם של מרבית היהודים מבני הישוב היה ממזרח אירופה, נטו התורכים לראות ביהודים "גייס חמישי" (מרגלים) לטובת מדינות ההסכמה.

- **רצון למנוע כל ניסיון של מרד** : השלטון העות'מאני ראה בכל תנועה לאומית השוכנת ברחבי האימפריה שלהם גורם המבקש לנצל את הזדמנות המלחמה המתקיימת, כדי להרים ראש ולהתמרד, ולכן מדיניותם כלפי היהודים נועדה למנוע מרידות.

הצעדים שננקטו כדי להשיג מטרות אלה :

- **התורכים הטילו מיסי מלחמה** על היהודים שכללו גביית כספים, החרמת ציוד, בהמות, מצרכי מזון וסחורות.

- **חובת ההתעת'מנות וגירוש יהודי ערי החוף**: התורכים הכריחו את אנשי היישוב להתגייס לצבא הטורקי ומי שסירב גורש מחוץ לארץ ישראל (כ-11,000 גורשו למצרים). היו כאלה שהצליחו לחמוק מחובת הגיוס ע"י מתן שוחד לפקידים התורכים. בין המגורשים היו ארתור רופין, דויד בן גוריון, מניה וישראל שוחט ועוד. בנוסף, **גירוש תושבי ערי החוף**: התורכים החלו לגרש ב-1917 את התושבים היהודים שעל ערי החוף בעקבות התקדמות הבריטים לארץ והחשש שהיהודים יסייעו לבריטים בריגול נגדם.

- **גזרות ציוניות** : נאסר להשתמש ב: סמלים ציוניים, הדגל ציוני, בולי ק"ל. בבתי הספר חובה היה ללמד את השפה התורכית, חובה היה להחליף את השלטים העבריים לשלטים תורכיים וצבועים בצבעי הדגל התורכי, העיתונות העברית עמדה תחת צנזורה חמורה. סגירת בנק אנגלו-פלשתינה, איסור שמירה עברית במושבות ונאסר על היהודים לשאת נשק, איסור מכירת קרקעות ליהודים.

ב) **"הוועד להקלת המשבר"** - הוקם בת"א בראשות מאיר דיזנגוף. הוועד החל בגיוס כספים ובמציאת מקומות עבודה בכפר ובעיר לטובת המגורשים ולטובת התושבים הרבים שסבלו מאבטלה עקב המצב הכלכלי הקשה בזמן מלחמת העולם הראשונה. כמו כן, במושבות הוקמו מטבחי פועלים והוקמו קופות מלווה למובטלים. הוועד להקלת המשבר פעל בדרך זו של עזרה הדדית בשל החשש שאם יפעל אחרת ונגד התורכים בארץ, אזי היישוב היהודי ייפגע מכך.

ארגון ניל"י - ב-1915 מחליט אהרון אהרונסון להקים קבוצת מחתרת שתעביר מידע מודיעיני לבריטים על התורכים בארץ ישראל, במטרה לסייע לבריטים שבמצרים להביא למפלתו והסתלקותו של השלטון העות'מאני מא"י.

ניל"י הקימה רשת מודיעין שהעבירה מידע לבריטים על מהלכי הצבא התורכי בארץ ישראל. הציפייה שלהם הייתה הבריטים יכבשו את ארץ ישראל, והסיוע שיינתן לבריטים יגרום להם לסייע לישוב היהודי לאחר שתסתיים המלחמה שכן התורכים התנכלו לישוב היהודי ולא סייעו בהגשמת השאיפות הציוניות.

אהרון אהרונסון היה איש מדע שנלחם במכת הארבה בארץ, רכש את אמונם של התורכים והחל לסייר במחנות של הצבא התורכי בארץ ובכך צבר ידיעות על היקף כוחותיהם ומיקומם. ניל"י עזרה מאוד לישוב היהודי, למרות התנגדותו, שכן היא הייתה לגוף היחיד שהצליח להעביר את הזהב שתרמו יהודי ארה"ב. בנוסף, ניל"י העבירה לעולם את הידיעות על גירוש יהודי ת"א בפסח של 1917. הדבר עורר את דעת הקהל בעולם ושם קץ למזימתו של ג'מאל פחה לחסל את הישוב היהודי.

ארגון ניל"י פעל בדרך זו שכן היו הראשונים שהבינו שיבוא שינוי מדיני בעקבות הכיבוש הבריטי (שינוי שאכן התרחש בדמות "הצהרת בלפור" שהתפרסמה בנובמבר 1917).

14. מקור- העברת שאלת א"י לאו"ם

א) השיקולים של בריטניה להעביר את שאלת א"י לאו"ם:

- החשש מפגיעה ביחסים עם ארצות הברית: ארצות הברית החליטה ב-1946 לתמוך במדינה ליהודים ואילו בריטניה התנגדה לכך. מאז תום מלחמת העולם השנייה, ארצות הברית תמכה מבחינה כספית בבריטניה ובריטניה חששה שהמחלוקת בנושא מדינה ליהודים עלולה לגרום לכך שארצות הברית תפסיק את תמיכתה הכספית. כדי למנוע התדרדרות ביחסים והפסקת התמיכה הכספית, מחליטה בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל אל האו"ם. ביטוי לשיקול זה מופיע בציטוט "הסכסוך עם ארה"ב בשאלת א"י השפיעה לרעה על יחסי הידידות ביניהם, בתקופה שבריטניה המותשת ממלחמת העולם השנייה הייתה זקוקה לסיוע אמריקני גדול".
- אכזבה וייאוש מכלל התוכניות שהוצעו לפתרון שאלת ארץ ישראל: את תוכנית "מוריסון גריידי" מ-1946 דחו גם הערבים וגם היהודים. מספר שבועות לפני פברואר 1947, הציע בוויין את "תוכנית בוויין" שעיקרה המשך השלטון הבריטי בארץ ל-חמש שנים נוספות ולאחר מכן תוקם מדינה משותפת לערבים וליהודים, תוכנית שנדחתה גם כן על ידי שני הצדדים האכזבה מכך ששני הצדדים דחו את התוכניות לפתרון שאלת ארץ ישראל שיזמה בריטניה, הביאה את בריטניה לפנות אל האו"ם. ביטוי לשיקול זה מופיע בציטוט "המניעים למפנה זה היו מגוונים, ונבעו משורת אכזבות מעמדות כל הצדדים המערבים".
- פגיעה בתדמית של בריטניה בעולם: בשנתיים שקדמו לפנייה אל האו"ם ובמהלכן, התדמית של בריטניה בעולם נפגעה מאוד, היא תוארה כרשעה ואכזרית בשל יחסה ליהודים (למשל כליאת מעפילים במחנות מעצר ומניעת הפלטתן של 1,000 המעפילים מנמל "לה ספציה") ועל כן היא פונה אל האו"ם. ביטוי לשיקול זה מופיע בציטוט:

"האופוזיציה (בבריטניה) וכן חלק מדעת הקהל והעיתונות, תקפו בחריפות את הממשלה".

- ערעור השליטה הבריטית בארץ ישראל: גם בבריטניה החלו להישמע קולות בעד יציאה מארץ ישראל. הדבר קורה מכיוון שבריטים רבים נפגעים בארץ ישראל ומכיוון שהשלטון הבריטי איננו שולט במאורעות (למשל ליל הגשרים ופיצוץ מלון המלך דוד). ובנוסף לכך עלות האחזקה של יותר מ-100,000 אלף חיילים בריטים בארץ גורמת לציבור הבריטי לדרוש השקעה כספית בשיקום המדינה לאחר מלחמת העולם השנייה ולתמוך ביציאת הכוחות והחזרתם לבריטניה.

(ב) ארה"ב תמכה בהצעת החלוקה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 מהסיבות הבאות:

- המלחמה הקרה: גם ארה"ב וגם ברה"מ רצו בדריסת רגל באזור המזרח התיכון וחשבו שאם הן יתמכו בהקמת מדינה יהודית ויעודדו מדינות נוספות להצביע כמותן, אז היהודים ירצו להכיר תודה למעצמה וכך המדינה שתוקם תהיה בעלת משטר כמו זה של המעצמה. ארה"ב קיוותה שהיהודים יקימו מדינה דמוקרטית כמותם וכך תיבלם ההשפעה וההתפשטות הקומוניסטית.

- בחירות לנשיאות בארה"ב: הנשיא האמריקני המכהן, טרומן, קיווה שתמיכתו במדינה ליהודים תגרום למיליוני יהודי ארה"ב להיות מרוצים מכך ואז הוא יקבל את קולם של היהודים ויבחר שוב לנשיאות (זאת בנוסף ללחצם של יהודי ארצות הברית ומנהיגים ציוניים על הממשל האמריקאי, ובנוסף לכך לחץ דעת הקהל האמריקאי עקב מראות השואה).

תגובת הערבים בארץ ישראל להחלטת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947:

הערבים בארץ ישראל התנגדו לתוצאות ההצבעה, ראו בתכנית החלוקה חסרונות בלבד ולמחרת פרצו במהומות ברחבי הארץ. הייתה זו תחילתה של מלחמת העצמאות/השחרור.

15. המאבק של היישוב במנדט הבריטי (1945-1947)

(א) הסיבות להקמת תנועת המרי:

כאשר היישוב היהודי הבין שבריטניה ממשיכה להתנגד למדינה יהודית וממשיכה במדיניות של "הספר הלבן" (בריטניה ממשיכה להגביל את העלייה היהודית לארץ ישראל וממשיכה להגביל את רכישת הקרקעות בידי יהודים), החליט היישוב היהודי להתנגד לבריטים בארץ על מנת לגרום להם לשנות את מדיניותה ולהביא לסילוקה מארץ ישראל. התנגדות זו זכתה לכינוי "תנועת המרי". יושב ראש הסוכנות היהודית ומנהיג היישוב היהודי – דוד בן גוריון, נתן הוראה לארגון ההגנה לאחד את כלל הארגונים (אצ"ל, לח"י, פלמ"ח) לפעילות מאורגנת ומשותפת תחת קורת גג אחת שנקראה "תנועת המרי". (יש לזכור, מדובר בארגוני מחתרת יהודים שהתנגדו לבריטים אך בעלי יחס מורכב זה לזה, בעיקר האצ"ל והלח"י אל מול ההגנה והפלמ"ח ולהיפך). הוחלט,

שתנועת המרי תוציא אל הפועל פעולות שלא על דעת עצמה אלא באישור של וועדה שנקראה "וועדת X", שבה ישבו נציגי הזרמים השונים של היישוב היהודי .

תנועת המרי פורקה בשל שתי סיבות עיקריות :

ראשית, המחלוקת הגדולה שבין האצ"ל להגנה באשר ל-פיצוץ מלון המלך דוד (פעולה שנעשתה ע"י האצ"ל ובמסגרתה הוחדרו כדי חלב עמוסים בחומר נפץ שהביא לקריסת שבע קומות של האגף הדרומי במלון, שבו ישבה המפקדה הבריטית הראשית בארץ ונהרגו 91 בני אדם), לא אפשרה עוד את המשך שיתוף הפעולה ביניהם (ההגנה טענו שלא התקבל אישור לפעולה ואילו אנשי האצ"ל טענו שכן). שנית, הנהגת היישוב היהודי הבינה כי המאבק האלים איננו גורם לבריטים לשנות את מדיניותם אלא מביא להתדרדרות ביחסי הישוב עם הבריטים ומחריף את היחסים ביניהם, דבר שבא לידי ביטוי ב"שבת השחורה". לאחר התפרקות תנועת המרי, כל ארגון פעל נגד הבריטים באופן עצמאי ובדרך שונה.

ב) למפעל העפלה בשנים 1945-1947 היו מספר מטרות :

ראשית, העפלה הייתה אמורה להעלות לארץ ישראל כמה שיותר יהודים על מנת ליצור בארץ אוכלוסייה יהודית גדולה שתשמש בעתיד את הרעיון הציוני שהוא בניית הארץ והקמת מדינה.

בנוסף, באירופה היו עשרות אלפי יהודים ללא בית (לאחר השואה הבתים נהרסו, נתפשו על ידי אחרים ואף הייתה אנטישמיות רבה שמנעה חזרה לביתם). המטרה הנוספת הייתה לדאוג לבית לאותם יהודים בארץ ישראל.

כמו כן, העפלה נועדה להוכיח לעולם עד כמה הבריטים אכזריים כלפי היהודים וכך לגייס את תמיכת העולם לרעיון של מדינה יהודית. תמונות של יהודים חפים מפשע המבקשים לעלות בספינות לארץ ובתגובה הבריטים שולחים אותם למחנות מעצר כמו בשואה, הצטיירו בעולם בעיתונים וביומני הקולנוע כאכזריות נפשעת על ידי הבריטים, דבר שהביא לתמיכה בשאיפות היהודים למדינה.

פרשת "אקסודוס": ביולי 1947 עושה את דרכה מצרפת לישראל, ספינה רעועה ועליה 4,500 יהודים, חלקם הגדול אף ניצולי שואה. כ-40 קילומטר מחופי הארץ הספינה הוקפה ב-שש אוניות קרב בריטיות ובקרב שהתחולל בין הבריטים למעפילים נהרגו שלושה בני אדם ועשרות נפצעו. הספינה נגררה לחיפה, כלל המעפילים הורדו והועלו בחזרה על שלוש ספינות אחרות בדרך חזרה לצרפת (ממש באותו הזמן סיירו בארץ שני נציגים מטעם וועדת אונסקו"פ, האירוע השפיע עליהם בכתיבה הדו"ח מאוחר יותר). במשך כשבועיים סירבו המעפילים בצרפת לרדת מהספינות ודרשו לעלות רק לארץ ישראל. הבריטים לקחו את הספינות אל גרמניה (חלק משטח גרמניה היה בשליטת בריטניה תקופה קצרה לאחר תום מלחמת העולם השנייה) והכניסו את כל המעפילים אל מחנות מעצר ומאחורי גדרות תיל.

פרשה זו זעזעה את העולם שכן הבריטים החזירו את היהודים אל גרמניה, המדינה שממנה החלה השואה והכניסה אותם למחנות מעצר ונהגה בהם בדרך אכזרית כמו בשואה שכבר הסתיימה. בסופו של דבר כלל המעפילים הועלו לארץ ישראל עד הקמת המדינה והפרשה הוכיחה את הנחישות והעקשנות של המעפילים לעלות אך ורק לארץ ישראל.

16. הכרזת המדינה ופירוק מטה הפלמ"ח

א) שיקולים בעד להכריז על הקמת מדינה ב-14/5/48:

- למרות שברור שהכרזה על מדינה תגרום למדינות ערב לפלוש אלינו, נוכל להתמודד עם פלישה זו באמצעות מוטיבציה רבה שתהיה ללוחמים כדי להגן על המדינה, הגעתם של כוחות מח"ל וגח"ל ובזכות נשק שהגיעו מעסקת הנשק עם ציכוסלובקיה.
- אם נכריז על מדינה, נוכל להכריז על גיוס חובה ונוכל להטיל מיסים כדי להתמודד עם המלחמה הצפויה ועם מימונה בתוקף היותנו מדינה עצמאית וריבונית, כמו גם האפשרות שתהיה לנו לאפשר עלייה המונית ובאופן שיסייע לכוחות הלוחמים.

שיקולים בעד לדחות את מועד ההכרזה:

- אם נסרב להצעת האו"ם, הוא עלול להטיל עלינו "אמברגו" חרם על קניית נשק, דבר שעלול לפגוע ביכולת שלנו להתמודד עם המשך המלחמה.
- עלינו להסכים להצעת האו"ם וארה"ב אחרת אם נכריז על מדינה, אז מדינות ערב יפלוש אל המדינה שזה עתה הוקמה והסיכויים לשרוד כמדינה יהיו קלושים.

ב) החלטתו של בן גוריון לפרק את מטה הפלמ"ח הייתה הכרחית מהסיבות הבאות:

ראשית, במדינה דמוקרטית שבה יש צבא אחד, אין מקום לגופים צבאיים נוספים, וכמו ששלושת המתחרות פורקו והשתלבו בצבא, יש לדאוג שגם הפלמ"ח יפורק באופן שווה. במדינה דמוקרטית אין מקום לגופים צבאיים המזוהים עם זרמים פוליטיים (הפלמ"ח זוהה עם מפלגת מפ"ם).

שנית, פירוק המחתרות נעשה במהלך מלחמת העצמאות, במסגרת המלחמה התמודד צה"ל עם פלישת צבאות ערב מכל החזיתות ובלתי אפשרי לנהל מלחמה מתוכננת ומאורגנת כאשר ישנו גוף צבאי נוסף הפועל על דעת עצמו.

החלטתו של בן גוריון לפרק את מטה הפלמ"ח לא הייתה הכרחית והיה בה סיכון מהסיבות הבאות:

ראשית, העובדה שרבים מארגון הפלמ"ח בחרו לאחר פירוקו שלא להתגייס לצה"ל, מעידה על סיכון ממשי שכן היעדר גיוסם הביא לפגיעה בצה"ל בעקבות נטישת רבים ממפקדי הפלמ"ח את הצבא בעיצומה של המלחמה.

שנית, ארגון הפלמ"ח לא היה ארגון סורר כמו ארגוני האצ"ל ולח"י, בתקופת היישוב הארגון תמיד נשמע להנהגת היישוב. כמו כן, הפעולות העיקריות והמורכבות במסגרת תנועת המרי (כגון ליל הרכבות, ליל המשטרות, ליל הגשרים) בוצעו ע"י הפלמ"ח, ופירוקו של הארגון הזיק לכוחו המבצעי של צה"ל בעתיד שכן רבים בחרו לפרוש ממנו.

17. מקור - מדינת ישראל בשנות החמישים והשישים

א) על פי הקריקטורה מדינת ישראל מאופיינת כמר ישראל, אדם חזק, המסוגל להתמודד עם אתגרים כה רבים. הדמות בקריקטורה מוצגות כתינוק/ ילד קטן, דבר שמסמל את גילה הצעיר של המדינה החדשה שזה עתה הוקמה. הזירה שבה עומדת הדמות נראית כמיטת תינוק/ לול. כל אלו מעידים על מדינה צעירה אך חזקה ומסוגלת להתמודד עם הקשיים הרבים שניצבו לאחרי הקמתה.

על פי הקריקטורה, בראש סדר העדיפויות של המדינה עומדת משימת קיבוץ הגלויות. עם תחילתך מלחמת העצמאות ולאחר מכן כשהוכרזה המדינה, מאות אלפי יהודים המתגוררים בארצות האסלאם זכו ליחס עוין ואף לסכנת חיים. כעת המדינה צריכה, לאחר שהסתיימה המלחמה, לקלוט עולים אלו, בנוסף לניצולי השואה שיכלו גם כן לעלות לארץ.

בפני המדינה היו אתגרים נוספים: בניין, בטחון, מאבק כלכלי, למרות זאת בתחילת שנות החמישים בחרה המדינה להתמקד בקליטת העלייה.

ב) דרכי ההתמודדות של מדינת ישראל עם קליטת העלייה התחומים הבאים:

מאבק כלכלי: מלחמת העצמאות/ שחרור גבתה מחיר כלכלי גבוה מהמדינה שזה עתה הוקמה. העולים שהגיעו היו בעיקרם חסרי כל, תהליך הקליטה דרש גם הוא משאבים רבים, כלכליים ואנושיים. קופתה הריקה של המדינה הורגשה באותם שנים ואחת מדרכי ההתמודדות הייתה באמצעות "משטר הצנע". במסגרת משטר זה חולקו תלושים על מנת לרכוש מוצרי יסוד בסיסיים (בתקופה זו גם התפתח "שוק שחור", שכן הייתה דרישה למוצרים נוספים).

בטחון: לאחר שנקבעו גבולות המדינה במסגרת הסכמי שביתת הנשק, היה צורך להגן על הגבולות מפני מסתננים (למטרות עבודה, גניבה, חזרה לביתם, פעילות טרור). בתקופה זו הוקם "משמר הגבול" שמטרתו להגן על הגבולות, בשנים מאוחרות יותר אף נעשו "פעולות תגמול" על מנת להרתיע את המחבלים.

בניין: בעקבות העלייה הגדולה נוצרה מצוקת דיור גדולה. למדינת ישראל לא היו אמצעים לשכן את מאות אלפי העולים שהגיעו במגורים של קבע. כדי להתמודד עם מצוקה זו הוקמו מעברות ומחנות עולים, פחונים, כל אלו אמנם סיפקו דיור זמני אך בתנאים קשים, חוסר בתשתיות וריחוק ממקומות תעסוקה. מאוחר יותר אכן הוקמו שיכונים במקומות שונים והעולים הופנו אליהם.

קיבוץ גלויות: בעקבות העלייה הגדולה החלו להגיע עולים ממדינות ערב ואירופה. אוכלוסיית העולים הייתה מגוונת מבחינת מנהגיה ותרבותה, והשוני בין הצברים לעולים החדשים בלט למדי. על מנת ליצור חברה אחת, אחידה, מאוחדת, נקטה ממשלת ישראל במדיניות של "כור היתוך". תפיסה זו שמה לה למטרה לעצב חברה חדשה לאומה הישראלית שקמה בארץ, חברה שתרבותה מבוססת על מורשת היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה וערכים השאובים מהתרבות המערבית המודרנית. במסגרת תפיסה זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת. (מדיניות זו כשלה לבסוף והוחלפה במדיניות של "רב תרבותיות").

18. תהליך הדה-קולוניזציה

(א) הגורמים לתהליך הדה-קולוניזציה הם :

הגורם הכלכלי:

- לאחר מלחמת העולם השנייה, עסוקות המעצמות הקולוניאליות בריטניה וצרפת בשיקום המדינות (מצבה של צרפת היה גרוע יותר). עלות ההחזקה של חיילים ופקידים כה רבים במדינות כה מרוחקות מהווה נטל גדול על קופת המעצמות. בריטניה וצרפת מבינות שהן לא יוכלו להחזיק כוח גדול במדינות הקולוניאליות ובמקביל גם לשקם את מדינתן. גורם זה מביא להבנה שעליהם לעזוב והן מעדיפות להשקיע את כספן בשיקומן.
- בזמן מלחמת העולם ה-2 עודדו והגבירו מדינות האם את הפיתוח התעשייתי והכלכלי של הקולוניות, דבר שחזק את התחושה של הקולוניות שיש בכוחן לעמוד בזכות עצמן ולהשתחרר מן התלות הכלכלית שלהן במדינות האם.

הגורם האידיאולוגי:

- בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה, ישנה התעוררות לאומית בקרב העמים אשר נתונים תחת שלטון זר במזרח התיכון ובצפון אפריקה. עמים אלו דורשים את סילוק השלטון הזר ואת הקמת המדינה העצמאית שלה כה ייחלו.
- דעת הקהל בעולם לאחר מלחמת העולם ה-2 ראתה בקולוניאליזם מדיניות לא מוסרית, ועל כן איבדה השיטה את הלגיטימיות שלה לצד תמיכה בפתרון של מדינות עצמאיות.

הגורם הפוליטי:

- לאחר מלחמת העולם השנייה התפתחה "המלחמה קרה" בין ברית המועצות לארצות הברית. שתי המעצמות הללו תמכו ביציאתן של בריטניה וצרפת מהאזור, בהקמת מדינות עצמאיות, וזאת מתוך אינטרס שמדינות אלו יהיו בעתיד תחת השפעתן.
- האו"ם שהוקם באותה תקופה שימש זירה מרכזית למאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם.

(ב) מאפייני תהליך הדה-קולוניזציה הם :

- **המזרח התיכון מקדים את צפון אפריקה**: במדינות המזרח התיכון, תהליך העזיבה של בריטניה וצרפת התרחש בשלב מוקדם יותר, בשנות ה-40. לעומת זאת, עזיבת המעצמות והקמת המדינות העצמאיות בצפון אפריקה התרחשה בשלב מאוחר יותר, בשנות ה-50 וה-60.
- **תהליך הדרגתי**: תהליך העזיבה והקמת המדינות העצמאיות לא התרחש באופן מהיר אלא באופן הדרגתי ולאורך שנים.
- **השוני בין השלטון הבריטי לשלטון הצרפתי והשפעתו על המאבק**: צרפת ראתה באזורים שבהם היא שלטה לא רק אינטרס כלכלי אלא מקומות שאליהם יש להפיץ את התרבות הצרפתית. על מנת לממש זאת, היא העבירה מאות אלפי אזרחים צרפתים אל מדינות אלא, היא התערבה בחיי התושבים, כפתה את התרבות הצרפתית ואת לימוד השפה הצרפתית, דבר אשר גרם לתושבים המקומיים לראות בה במתנשאת ועל כן השנאה אל צרפת הייתה גדולה מאוד. עובדה זו השפיעה על המאבק של העמים. בעוד

שהמאבק בבריטים היה פחות אלים ועזיבתה הייתה מהירה יותר, הרי שהמאבק בצרפתים היה ארוך, אלים ואכזרי יותר, שגבה מניין הרוגים גבוה למדי.

מדינה מדגימה: אלג'יריה:

ב-1830 כובשת צרפת את אלג'יריה, לאחר שאזור זה היה נתון לשליטת האימפריה העות'מאנית במשך 300 שנה שקדמו לכך.

ב-1954 מתחיל המאבק לשחרור אלג'יריה, כאשר ארגון בשם ה-F.L.N (החזית לשחרור אלג'יריה) מתחיל במעשי טרור כלפי חיילים, פקידים ומתיישבים צרפתים מתוך מטרה לגרום לצרפת לעזוב. צרפת לא נכנעת וב-1956 מעבירה כוחות צבא נוספים וכך מונה הכוח הצרפתי כחצי מיליון חיילים באלג'יריה, אשר נועד לדכא את האלימות של ה-F.L.N.

ב-1957 מתרחש קרב ארוך ואלים שזכה לכינוי " הקרב על אלג'יר" (זוהי עיר הבירה). קרב זה מביא להרס רב בעיר הבירה ומסביב לה. בעקבות האלימות הקשה מתעוררת ביקורת גם בצרפת על המשך הישארות צרפת באלג'יריה והתמיכה הציבורית האלג'יראית ב-F.L.N גוברת.

ב-1960 מעביר האו"ם החלטה הרואה באלג'יריה כמדינה עצמאית.

ב-1961 מתקיים בצרפת משאל עם, והעם הצרפתי מצביע בעד מתן עצמאות לאלג'יריה.

ב-1962 עוזבת צרפת את אלג'יריה ביחד עם 1,400,000 מתיישבים (מתוכם 140,000 יהודי אלג'יריה) ואלג'יריה זוכה באמצעות.

19. מלחמת ששת הימים

(א) ממשלת ישראל החליטה לפתוח במלחמה בחזית הדרום, מהסיבות הבאות:

דרישה לפינוי כוחות האו"ם מסיני – ב-16 במאי 1967 דרש נאצר ממזכיר האו"ם לפנות מחצי האי סיני את כוח האו"ם שהיה מוצב שם וחצץ בין ישראל לבין מצרים. דרישה זו נבעה משאיפתו לחזק את יוקרתו ומרצונו להוכיח לעולם הערבי כי כוונותיו רציניות, ישראל פירשה צעד זה כאות אזהרה לפרוץ מלחמה בקרוב.

סגירת מיצרי טיראן – ב-22 במאי 1967, עם פינוי כוחות האו"ם מסיני, הודיע נאצר על סגירת מיצרי טיראן בפני אוניות ישראליות. בצעד זה נאצר ביקש לחזק את מעמדו ולהשיג שיתוף פעולה כלל ערבי. ישראל ראתה צעד זה כהתגרות, כניסיון להטיל סגר ימי על ישראל וכעילה מוצדקת לפתיחה במלחמה.

ברית בין מצרים לירדן – ב-30 במאי 1967 כרת נאצר ברית עם ירדן והחל להעביר לשטחה כוחות צבא מצריים. שוב, צעד זה התפרש כצעד לקראת מלחמה וכדבר מסוכן ביותר למדינת ישראל והגביר את התחושה ש"טבעת הסגר" מתהדקת על ישראל.

(ב) השפעות מלחמת ששת הימים:

השפעה בתחום החברה – בצל האובדן והשכול של 776 חללים וסבלם של אלפי פצועים, שררה בישראל אווירה חגיגית של ניצחון, שבעיקר נבעה מחזרה אל המקומות הקדושים: מערת המכפלה

בחברון, קבר רחל בבית לחם, הכותל המערבי בירושלים. את אוירת הייאוש והחרדה ששררה בישראל ערב מלחמת ששת הימים החליפה אווירה של אופוריה והתעלות. רבים חשבו שהערבים למדו לקח - הם לא יעזו שוב לתקוף את ישראל, ויהיו מוכנים לעשות שלום בכל מחיר. כמו כן, גל של אלבומי תמונות ניצחון שטף את ישראל ותרם לאווירה זו.

כמו כן, בישראל החל להיווצר ויכוח מיד לאחר המלחמה לגבי גורל השטחים הכבושים. ויכוח זה מלווה את החברה הישראלית עד היום. תנועת "גוש אמונים" השייכת לימין טענה כי השטחים הם שטחים משוחררים. לטענתם, שטחים אלה הם חלק בלתי נפרד מישראל ולכן זכותנו להתיישב בהם בכל מקום. תנועת "שלום עכשיו" השייכת לשמאל טענה כי אין להחזיק בשטחים אלה כי הם שטחים כבושים והאוכלוסייה בהם היא אוכלוסייה כבושה, ולכן יש לגשת מיד למשא ומתן להחזרת שטחים אלה תמורת שלום עם ארצות ערב.

השפעה בתחום הכלכלה – בתקופה שלאחר המלחמה עבר המשק הישראלי ממיתון לשגשוג כלכלי. יהודים רבים בעולם החלו להשקיע ולתרום כסף למדינת ישראל. הגידול בהשקעות הביא לפיתוח התעשייה, גידול בהעסקת עובדים, גידול בייצוא וירידה באבטלה. כמו כן, החל פיתוח התעשיות הצבאיות בישראל, בעיקר הודות לכך שצרפת, שהייתה ספקית הנשק העיקרית של ישראל הטילה אמברגו (צו איסור) על משלוחי ציוד צבאי חדיש לישראל, וכך התעשיות הישראליות החלו להתפתח ולא להיות תלויות באחרים. רמת החיים בישראל עלתה, והציבור הישראלי החל לצרוך מוצרי איכות ומוצרי מותרות. חצי האי סיני היווה פוטנציאל כלכלי עצום (היו בו בארות נפט, נסללו כבישים ומוצבים לאורך כל חצי האי סיני, נבנה קו בר לב- אשר סיפק עבודה רבה לקבלנים ועוד), מפרץ אילת הפך חופשי לתנועת אוניות והתפתחה מערכת של יצוא ויבוא מאסיה ואפריקה. בנוסף, תיירים רבים החלו להגיע לישראל (יעד התיירות הפופולארי מאז ועד היום הינו העיר העתיקה בירושלים שנכבשה במלחמה זו).

20. מלחמת יום הכיפורים

א) ב-6 באוקטובר 1973 פרצה מלחמת יום הכיפורים. צבאות מצרים וסוריה תקפו את ישראל בהפתעה ולמלחמה זו היו השפעות בתחומים רבים ועד היום היא נחשבת לקשה שבמלחמות ישראל.

שניים מהמניעים של סוריה ומצרים לתקוף את ישראל:

- **הרצון להחזיר את הכבוד והשטחים**: סוריה בראשות הנשיא חאפז אל אסד ומצרים בראשות הנשיא אנואר סאדאת שאפו להחזיר את הכבוד הערבי ולנקום על מלחמת ששת הימים שכן שש שנים קודם הם הובסו במהירות הבזק ע"י צה"ל. מצרים שאפה להחזיר את חצי האי סיני וסוריה את רמת הגולן.
- **הרצון לכפות משא ומתן על ישראל**: מאז מלחמת ששת הימים דחתה ישראל כל ניסיון למשא ומתן עם מדינות ערב. דיין אף אמר: "מוטב שארם א-שייח בלי שלום מאשר שלום בלי שארם א-שייח". בפברואר 1973 הציע סאדאת במסר חשאי דרך האמריקאים הסדר שלום עם ישראל, ולפיו ישראל תיסוג מכל חצי האי סיני בפרק זמן של בין 10-15 שנה ושישראל תחזיק נקודות מפתח בחצי האי. ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון דיין סירבו להצעה זו וסאדאת מבין שישראל לא תגיע למשא ומתן ומחליט לפתוח במלחמה.

מדינות ערב רצו לפתוח במלחמה על מנת לפגוע בישראל וכך ישראל תבין שהיא איננה יכולה להתעלם מהם.

(ב) למלחמת יום הכיפורים השפעות בתחומים רבים :

בתחום הבינלאומי/המדיני: במהלך המלחמה העבירה ארה"ב לישראל 22,000 טון של נשק רב כגון מטוסים, חלקי חילוף ותחמושת שסייעו להכריע את המלחמה. כשמסתיימת המלחמה מתהדק הקשר בין שתי המדינות ובעיקר התלות של ישראל בארה"ב, תלות שנמשכת עד היום מבחינה צבאית, כלכלית ודיפלומטית. כמו כן, בשנת 1977 מגיע נשיא מצרים סאדאת לביקור בכנסת, ובשנת 1979 נחתם הסכם שלום עם מצרים ועד שנת 1982 הועבר כל חצי האי סיני לידי מצרים.

בתחום החברתי: במקום אווירה של שמחה וניצחון כפי שהיה לאחר מלחמת ששת הימים, המורל - בישראל היה ירוד, תחושה של אבל לאומי, הלוויות רבות נערכו. כמו כן, גולדה נתנה הוראה להקים וועדת חקירה ממלכתית בשם "וועדת אגרנט" על מנת לבדוק את כשלי המלחמה. הוועדה לא ראתה בדרג המדיני כאחראים למחדל (את גולדה ואת דיין). בנוסף, הציבור בישראל דרש את התפטרות הממשלה ובראשם את התפטרות גולדה ודיין, דבר שאכן קרה. כמו כן, נוצרו תנועות מימין ומשמאל, "גוש אמונים" שדרשה ליישב את יהודה ושומרון ולא לוותר על שטחים אלו ו - "שלום עכשיו" שדרשה משא ומתן מיידי לשלום עם מדינות ערב ולהחזרת שטחים.

בתחום הפוליטי: בבחירות שנערכו בדצמבר 1973, לאחר שהסתיימה המלחמה (בחירות שהיו אמורות להיערך באוקטובר 1973 אך נדחו עקב פרוץ המלחמה), הציבור הישראלי היה עדיין מבולבל והממשלה שהוקמה הייתה שוב בראשות מפלגת מפא"י/המערך בראשות גולדה מאיר. גולדה מאיר החליטה להתפטר במאי 1974. כעבור שלוש שנים, בבחירות של 1977 ולאחר 28 שנות שלטון מפא"י, מפלגתו של מנחם בגין - גח"ל/הליכוד היא שמרכיבה את הממשלה. מהפך זה קרה בגלל שהציבור הישראלי מאבד את אמונו במפא"י ומואס בשלטונה, ראה בה כאחראית למחדל של יום הכיפורים, ועל כן הציבור בחר ברובו בליכוד ובכך "סגר חשבון" עם מפא"י/המערך על מחדלי מלחמת יום הכיפורים.